

فلسفه اخلاق

حسن معلمی

زمستان ۸۴

مرکز پخش: قم - بلوار بهار
 جنب هتل الزهراء (ع) - نمابر: ۷۷۴۹۸۷۵
 www.eshraq.com
 E-mail: public-relations@Qomcis.com

فلسفه اخلاق

نویسنده: حسن معلمی

نوبت اول: زمستان ۱۳۸۴

چاپ: توحید • شمارگان: ۲۰۰۰ • بها: ۱۲۰۰۰ ریال

صفحه آرایشی: سید مصطفی جعفری رحمت آبادی

ناشر: انتشارات مرکز جهانی علوم اسلامی

معلمی، حسن، ۱۳۳۸-

فلسفه اخلاق/نویسنده: حسن معلمی؛ [برای] مرکز جهانی علوم اسلامی، دفتر
 برنامه ریزی و تدوین متون درسی. - قم: مرکز جهانی علوم اسلامی، ۱۳۸۴.

۱۹۶ص

۱۲۰۰۰ریال

ISBN: 964-7741-48-0:

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا.

۱. اخلاق و فلسفه. الف. مرکز جهانی علوم اسلامی ب. عنوان.

۱۷۰

۸۴۴/۶۲۷ BJ

۸۴۴-۴۰۸۷۳م

کتابخانه ملی ایران

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

برنامه‌ریزی آموزشی باید امری پویا و متناسب با دگرگونی‌هایی باشد که در ساختار دانش و رشته‌های علمی پدید می‌آید. تحولات اجتماعی، نیازهای نوظهور فراگیران و مقتضیات جدید دانش، اطلاعات، مهارت‌ها، گرایش‌ها و ارزش‌های نویی را فرا می‌خواند که پاسخ‌گویی به آنها، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت نیروهای متخصص را ضروری می‌نماید. گسترش فرهنگ‌های سلطه‌گر جهانی و جهانی شدن فرهنگ در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، مشکلات و نیازهای نوظهوری را پیش رو گزارده است که رویارویی منطقی با آنها، در پرتو آراستن افراد به اندیشه‌های بارور، ارزش‌های متعالی و رفتارهای منطقی که در قالب موقعیتهای رسمی آموزشی با ایجاد رشته‌های جدید و گسترش دامنه آموزش‌ها و مهارت‌ها و تربیت سازمان یافته صورت گیرد امکان‌پذیر است.

بالتذکی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی استوار، قاعده‌مند و تجربه‌پذیر است که در آن برنامه‌های آموزشی، منتهای درسی و استادان، ارکان اصلی به شمار می‌آیند و بالتذکی برنامه آموزشی به هماهنگی آن با نیاز زمان، استعداد علم‌آموزان و امکانات موجود، وایسته است؛ چنان‌که استواری منتهای درسی به ارائه تازه‌ترین دست‌آوردهای علم در قالب نوترین شیوه‌ها و فن‌آوریهای آموزشی است.

بازنگری منتهای و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آنها به حفظ نشاط علمی مراکز آموزشی کمک می‌رساند.

حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند. مرکز جهانی علوم اسلامی به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، به پی‌ریزی دفتر برنامه‌ریزی و تدوین متون درسی اقدام کرد.

این دفتر با ارج نهادن به تلاشهای صورت گرفته و خوشه‌چینی از خرمین دانش عالمان گران‌قدر بر آن شد تا با بهره‌گیری از شیوه‌های جدید آموزشی و تازه‌ترین دست آوردهای علمی به تهیه متنهای آموزشی بپردازد.

تدوین و نشر بیش از پنجاه متن درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این تلاش است.

نوشتار حاضر که در سرفصل فلسفه، برای دوره کارشناسی ارشد با عنوان فلسفه اخلاق نگارش یافته است به تحلیل و بررسی برخی از عناوین مهم فلسفه اخلاق می‌پردازد. این اثر حاصل تلاش علمی و درخور تقدیر حضرت حجة الاسلام والمسلمین حسن معلمی دام‌عزیزه است که از ایشان و سایر فرزانه‌گانی که در به ثمر رسیدن این اثر بذل عنایت کرده‌اند، تشکر و قدردانی می‌کنیم.

در پایان، ارباب فضل و معرفت را به یاری خواننده، چشم امید به نقد و نظر آنان دوخته‌ایم.

فهرست

۹	پیش‌گفتار
۱۱	کلیات
۱۱	معنای لغوی اخلاق
۱۲	معنای اصطلاحی اخلاق
۱۲	علوم مربوط به اخلاق
۱۲	۱. علم اخلاق
۱۳	۲. اخلاق توصیفی
۱۳	۳. تعلیم و تربیت
۱۳	۴. فلسفه علم اخلاق
۱۳	۵. فلسفه اخلاق
۱۴	اهمیت و ضرورت فلسفه اخلاق
۱۹	ارزش و مفاهیم ارزشی
۲۰	نکته‌ها
۲۹	پیشینه فلسفه اخلاق ۱
۲۹	مقدمه
۲۹	فلسفه اخلاق در یونان باستان
۳۱	فلسفه اخلاق در قرون وسطی
۳۲	فلسفه اخلاق در فلسفه جدید
۳۳	فیلسوفان عقل‌گرا
۳۳	فیلسوفان انگلیسی (قرن ۱۷، ۱۸)
۳۶	فیلسوفان آلمانی (قرن ۱۸، ۱۹)
۳۶	فیلسوفان فرانسوی (قرن ۱۸، ۱۹)
۴۱	پیشینه فلسفه اخلاق ۲
۴۱	فیلسوفان نیمه اول قرن نوزده در انگلستان
۴۲	فیلسوفان ایده‌آلیسم آمریکا در نیمه اول قرن نوزدهم
۴۲	فیلسوفان پراگماتیسم آمریکا
۴۳	جامعه‌گرایی
۴۳	شهودگرایی
۴۴	احساس‌گرایی
۴۴	هدایت‌گرایی
۴۴	جمع‌بندی

سیر تاریخی مباحث در بین مسلمانان	۳۵
پرسش	۳۶
مفاد باید و نبایدها	۳۷
مقدمه	۳۷
مفاد باید و نباید	۳۷
ارزیابی	۵۱
واژه‌شناسی حسن، قبح، مسئولیت، وظیفه، تکلیف	۵۹
مقدمه	۵۹
حسن و قبح	۵۹
مسئولیت	۶۳
وظیفه و تکلیف	۶۶
منابعی جهت مطالعه بیشتر	۶۸
عقل نظری و عقل عملی ۱	۶۹
مقدمه	۶۹
نظریه‌های مختلف در باب عقل عملی و نظری	۶۹
۱. نظریه اول (عقل نظری و عملی مدرک کلیات هستند)	۷۱
منابعی برای مطالعه بیشتر	۷۷
عقل نظری و عقل عملی ۲	۷۹
نظریه دوم	۷۹
نظریه سوم	۸۲
جمع‌بندی نهایی	۸۳
کلیت قواعد اخلاقی و نسبیت اخلاقی ۱	۸۹
مقدمه	۸۹
نسبیت اخلاق	۹۰
نسبیت‌گرایی توصیفی	۹۰
نسبیت‌گرایی فرااخلاقی یا معرفت‌شناختی	۹۰
نسبیت‌گرایی منجاری	۹۰
معانی مختلف نسبیت در اخلاق	۹۱
استدلال بر انواع نسبیت‌گرایی	۹۱
نسبیت‌گرایی توصیفی	۹۱
نقد و بررسی	۹۱
نسبیت‌گرایی معرفت‌شناختی	۹۲
نقد و بررسی	۹۲
۱. کلیت قواعد اخلاقی به ملاک مصلحت و مفسده	۹۲
۲. کلیت قواعد اخلاقی به ملاک نیازهای عمومی (در نظریه اعتباریات)	۹۶

۹۸	۳. کلیت قضایای اخلاقی به ملاک تفکیک بین من علوی و من سفلی
۱۰۳	کلیت قواعد اخلاقی و رابطه باید و هست ۲
۱۰۳	۴. کلیت قواعد اخلاقی بر اساس بدیهی بودن حسن و قبح عقلی
۱۰۴	۵. کلیت قواعد اخلاقی بر اساس ضرورت بالقیاس و کمالات نفس
۱۰۴	۶. کلیت در نظریه نهایی
۱۰۶	چکیده نظریه مختار
۱۰۶	رابطه «باید» و «هست»
۱۰۷	۱. رابطه باید و نباید و هست و نیست بر اساس مصالح و مفاسد عمومی
۱۰۸	۲. رابطه باید و هست بر اساس اعتبارات
۱۱۰	۳. رابطه باید و هست بر اساس ضرورت بالقیاس و بالغیر
۱۱۵	فرااخلاق ۱
۱۱۵	مقدمه
۱۱۶	فرااخلاق
۱۱۷	۱. مکتب سعادت و کمال
۱۲۰	ارزیابی
۱۲۱	۲. مکتب لذت‌گرایی
۱۲۲	ارزیابی
۱۲۲	۳. مکتب ترک وابستگی‌های دنیوی
۱۲۴	ارزیابی
۱۲۹	فرااخلاق ۲
۱۲۹	۴. مکتب عاطفه‌گرایی
۱۳۰	ارزیابی
۱۳۰	۵. مکتب وجدان‌گرایی
۱۳۱	ارزیابی
۱۳۲	۶. مکتب منفعت‌گرایی
۱۳۵	ارزیابی
۱۳۵	۷. مکتب وظیفه‌گرایی
۱۳۷	ارزیابی
۱۴۳	فرااخلاق ۳
۱۴۳	۸. مکتب قدرت‌گرایی
۱۴۴	۹. مکتب شهودگرایی
۱۴۶	ارزیابی
۱۵۱	فرااخلاق ۴
۱۵۱	مکاتب غیر واقع‌گرا
۱۵۱	مقدمه

مکتب جامعه‌گرایی	۱۵۲
ارزیابی	۱۵۳
مکتب احساس‌گرایی	۱۵۵
ارزیابی	۱۵۶
مکتب هدایت‌گرایی	۱۵۷
مکتب اشاعره	۱۵۸
ارزیابی	۱۵۸
اخلاق هنجاری	۱۶۳
مقدمه	۱۶۳
نظریه‌های گوناگون در باب اخلاق هنجاری	۱۶۳
۱. خودگرایی اخلاقی	۱۶۵
ارزیابی	۱۶۶
۲. سودگرایی اخلاقی	۱۶۷
ارزیابی	۱۶۷
ارزیابی	۱۶۸
اخلاق و دین	۱۷۳
مقدمه	۱۷۳
اخلاق و دین	۱۷۴
۱. اخلاق، داخل در دین است	۱۷۴
۲. اخلاق، مؤید دین است	۱۷۵
۳. اخلاق، مقابل و معارض و یا مغایر با دین است	۱۷۷
۴. اخلاق، مبتنی بر دین است	۱۷۹
۵. اخلاق، روح و حقیقت دین است	۱۷۹
۶. دین، ضمانت اجرای اخلاق است	۱۸۰
اشکالات وارد بر نظریه‌های یادشده	۱۸۰
۱. اشکالات نظریه بریت ویت	۱۸۰
۲. اشکالات نظریه کانت	۱۸۰
اشکالات نظریه‌های اُپن و راشلز	۱۸۱
نظریه نهایی	۱۸۱
نظام اخلاقی اسلام	۱۸۷
مقدمه	۱۸۷
کتابنامه	۱۹۱

پیش‌گفتار

اخلاق و مباحث مربوط بدان از دیرباز مورد توجه اندیشمندان، مصلحان و مربیان جامعه بوده است و همه پیامبران الهی نیز از جمله تعالیم و شاید یکی از مهمترین پیامشان، پیام اخلاقی و تربیتی بوده است؛ از این رو، مباحث مختلف در باب اخلاق اعم از مباحث تصویری و توضیح‌واژه‌ها و مباحث تصدیقی و گزاره‌های مربوط به آن همیشه مطرح شده و مورد ارزیابی قرار می‌گرفته است.

چنان‌که گفته خواهد شد، علوم مختلفی در باب اخلاق مطرح است. فلسفه اخلاق و مباحث عقلی در باب اخلاق و گزاره‌های اخلاقی و مبانی آن، از جمله علمی است که در فلسفه غرب و فلسفه اسلامی از ابتدای پیدایش به صورتهای مختلف مطرح بوده است.

از آنجا که فلسفه اخلاق به مبادی تصویری و تصدیقی اخلاق می‌پردازد، شامل دو بخش مهم است؛ بخش واژه‌ها و اصطلاحات و توضیح مفاهیم تصویری همچون «مفاد باید و نباید»، «مفاد حسن و قبح»، «مفاد ارزش، مسئولیت، وظیفه و الزام» و بخش مبانی و معیار اخلاق و مکاتب در باب آنها همچون معیارهای ارائه شده برای فعل اخلاقی (سعادت، کمال، وجدان، عاطفه، امر الهی، احساس، قدرت، قرب الهی، انصاف به صفات حق و...) و رابطه بین باید و هست و کلیت قواعد اخلاقی و رابطه دین و اخلاق و نظام اخلاقی اسلام و....

نوشتار حاضر دربردارنده عمده مباحث فلسفه اخلاق و مکاتب مختلف در باب

آن و در بردارنده تتبع آراء اندیشمندان مسلمان و غیر مسلمان در این باب و نقد و ارزیابی، و در مواردی نیز ارائه نظری جدید است.

امیدوارم پژوهشگران گران قدری که این اثر را مطالعه یا تدریس می کنند، با پیشنهادها و راهنماییهای خود، این بنده را در غنی سازی این تحقیق یاری رسانند. در پایان از عزیزانی که نگارنده را در سامان بخشیدن این نوشتار یاری کرده اند، بویژه برادر گرامی جناب حجة الاسلام والمسلمین رضائزاد و همکاران عزیز ایشان در بخش تدوین متون و برادر عزیز جناب آقای شاه چراغ و همکاران عزیز ایشان در بخش انتشارات تشکر می کنم و دوام توفیق ایشان را از خداوند منان خواستارم.

حسن معلمی
بهمن ۱۳۸۴
حوزه علمیه قم